

Classification of exercises is made. The criteria for selecting texts for analysis are defined. Examples of exercises and tasks for them are provided.

Key words: exercise, system of exercises, linguistic analysis of text, skill, criteria of text selection.

УДК 373.5:[811.161.2+81'367]

Т. І. Кушнір,
аспірант
(Київський педагогічний університет
імені Бориса Грінченка)

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

У зв'язку зі стрімкими темпами розвитку науки й техніки сучасна школа продукує особистість нового типу – інтелектуальну, мислителя, митця, озброєного методами науково-дослідницької діяльності, здатного розробляти нові технології, здобувати нові знання, одним словом – справді компетентного в тій царині, з якою пов'язує своє життя.

Головним завданням освіти України є створення умов для досягнення якісно нового рівня знань державної та інших мов, розробка нових підходів до навчання української мови. Зростання соціальної ролі молодшої людини, її активне творче самовиявлення зумовлюють необхідність формування комунікативно компетентної мовної особистості. На це орієнтують програма "Освіта (Україна ХХІ століття)", положення Національної доктрини розвитку освіти в Україні, Державний стандарт мовної освіти тощо [7; 2].

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгводидактики інтенсивно розробляється й упроваджується в практику мовної освіти учнів основної школи ідея компетентнісного навчання, адже основна мета вивчення синтаксису полягає у формуванні граматичної компетентності, розвитку культури мови і мовлення, інтелектуальних та творчих здібностей школярів.

Навчання української мови в школі має бути спрямоване на формування мовленнєвої компетентності особистості учня, основна мета курсу української мови в загальноосвітній школі – навчити учнів вільно володіти багатствами рідної мови в різних виявах комунікації. Реформа навчального процесу розширює можливість формування граматичних компетентностей учнів за допомогою новітніх інформаційних технологій навчання, зокрема інтерактивних методів, сприяє побудові навчального процесу, максимально наближеного до реалій життя.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема компетентнісного підходу до формування мовної особистості висвітлюється в працях українських сучасних лінгвістів та лінгводидактів (М. Пентилюк, Л. Мацько, З. Бакум, А. Богуш, О. Божович, О. Горошкіна, О. Дрогайцев, С. Караман, Т. Симоненко, О. Семенов, Н. Дика, О. Глазова, А. Нікітіна).

Компетентнісний підхід до навчання мови, спрямований на розвиток базових предметних компетенцій мовної особистості учня, передбачає

створення внутрішніх мотивів, що визначають готовність його до такої навчально-пізнавальної діяльності, в основі якої лежать компетентності; формування розуміння суті мовних компетентностей; вироблення суб'єктивного досвіду застосування предметних компетенцій під час мовленнєвих завдань у різних ситуаціях; використання аналізу власної навчальної діяльності і її результатів.

Нам відомо, що складовими будь-якої компетенції є знання, вміння та навички. О.Ткачук зазначає, що поняття *компетенція* розуміється як похідне, вужче від поняття компетентність [9, с. 156]. Як зазначає вчений, *компетенція* – об'єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок у певній сфері діяльності людини.

У загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти [2] виділено шість елементів, що складають мовну компетенцію, а саме:

- *лексичну компетенцію*, тобто знання й здатність використовувати мовний словниковий запас; вона складається з лексичних та граматичних елементів;

- *граматичну компетенцію*, тобто знання й здатність користуватися граматичними ресурсами мови, такими, як граматичні елементи, категорії, класи, структури; відношення. Традиційно граматичні ресурси розділяються на морфологію та синтаксис;

- *семантичну компетенцію*, тобто здатність студента усвідомлювати й контролювати організацію змісту. Семантична компетенція охоплює лексичну, граматичну та прагматичну компетенції;

- *фонологічну компетенцію*, тобто знання й навички перцепції й продукції звукових одиниць мови, фонетичних ознак розрізнення фонем, фонетичної редуції, складу слів, речення;

- *орфографічну компетенцію*, тобто знання й навички перцепції та продукції символів, з яких складаються письмові тексти;

- *орфоелічну компетенцію*, тобто знання й навички літературної вимови.

Н.Кузьміна вказує, що формування компетенцій є кінцевим результатом процесу освіти, а компетентність – властивістю особистості [5, с.90]. Широке визначення поняття “компетентності” визначає вчений І.Зяюн, розкриваючи його в соціально-педагогічному контексті, вважаючи, що “компетентність як екзистенціальна властивість людини є продуктом власної життєтворчої активності людини, ініційованої процесом освіти” [5, с.47]. “Компетентність як властивість індивіда існує в різних формах: як високий рівень умілості, як спосіб особистісної самореалізації (звичка, спосіб життєдіяльності, захоплення); як деякий підсумок саморозвитку індивіда, форма вияву здібностей і ін.” [4, с. 47].

О. Пометун вважає, що компетентністю людини можна називати спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, яких набувають у процесі навчання, і які дають змогу людині визначати, тобто ідентифікувати й розв'язувати, незалежно від контексту (ситуації), проблеми, притаманні певній сфері діяльності. Компетентна людина застосовує ті стратегії, які здаються їй найприйнятнішими для виконання окреслених завдань. Отже, компетентність – це результативно-діяльнісна характеристика освіти. Рівень компетентності є рівнем діяльності,

необхідним і достатнім для мінімальної успішності в досягненні результату [8, с. 66].

Щоправда, визначення та розмежування цих дефініцій і донині в науковій літературі остаточно не визначені.

Метою статті є висвітлення особливостей роботи над формуванням граматичної компетентності в учнів під час вивчення синтаксису в основній школі.

Компетентнісний підхід до освіти загалом, як зазначає І. Зимня, може зберегти культурно-історичні, етносоціальні цінності, якщо розглядати компетенції, які лежать в його основі, як складні особистісні утворення, що охоплюють і пізнавально-інтелектуальні, емоційні, і моральні складники [3, с. 66].

Компетентнісний підхід до навчання мови, спрямований на розвиток базових предметних компетенцій мовної особистості учня, передбачає створення внутрішніх мотивів, що визначають готовність його до такої навчально-пізнавальної діяльності, в основі якої лежать компетентності.

Формування компетентної особистості полягає у сформованості всіх її ключових компетенцій. До найважливіших компетенцій, яких потребує сучасне життя та які повинні бути сформовані в загальноосвітній школі, зараховують такі: соціальні; полікультурні; інформаційні; компетенції саморозвитку та самоосвіти; комунікативні компетенції. Комунікативній компетентності варто приділити більше уваги, її в сучасного школяра недостатній. Комунікативна компетентність полягає в умінні учнів активно діяти в ситуаціях спілкування, вирішувати його завдання; висловлювати власну думку й аргументовано її доводити; правильно користуватися лексико-семантичними одиницями мови; брати участь у дискусії.

Формування граматичних компетентностей забезпечується в процесі вивчення кожного з рівнів мовної системи. Синтаксичний матеріал створює для цього кращі умови, тому що всі одиниці нижчих рівнів функціонують у мові не самостійно, а тільки в складі одиниць синтаксису – реченнях і текстах.

Як зазначає О. Вовк, граматична компетенція забезпечує системне знання лексичного, морфологічного, синтаксичного, фонетичного та орфографічного аспектів мови для побудови осмислених і зв'язних висловлювань; володіння граматичними поняттями, а також засобами вираження граматичних категорій; навички і вміння адекватно використовувати граматичні явища у мовленнєвій діяльності в різноманітних ситуаціях спілкування для розв'язання мовленнєво-розумових проблемних завдань [1, с. 20].

Грамматична компетентність реалізується завдяки знанням з теорії та використання цих знань на практиці. Для ефективного формування граматичної компетентності важливо орієнтуватися на принципи та правила засвоєння теоретичних знань, застосовувати методи і прийоми пізнавальних здібностей учнів.

Розгляд формальної організації простого речення є традиційним для шкільного синтаксису. Учні вчать знаходити і кваліфікувати синтаксичні зв'язки в реченні (предикативний, сурядний і підрядний), визначати способи їх вираження серед головних, однорідних, другорядних членів речення, між

частинами складного речення. Сміслова та інтонаційна завершеність — провідні ознаки речення для учнів загальноосвітніх навчальних закладів [6, с. 93].

Вивчення всіх синтаксичних явищ створює найкращі умови для реалізації компетентнісного підходу. Закономірно, що школярам відводиться більше часу на засвоєння відповідних тем.

Важливою передумовою успішної реалізації компетентнісного підходу в мовній освіті є планування вчителем своєї роботи в цілісній, злагодженій системі, вибір ефективних методів, технологій та прийомів, які відповідали б навчальній меті (моделювання, порівняння, реконструювання, конструювання синтаксичних одиниць тощо). Пропонуємо різнорівневі вправи та завдання, які сприятимуть формуванню в школярів граматичної компетентності: заповнення пропусків у реченнях, побудова речень за певною моделлю, об'єднання їх, переклад з інших мов, вправи з множинним вибором, запитання та відповіді, що включають використання відповідних структур, мовленнєві граматично спрямовані вправи, вправи на зміну категорій.

Ми вважаємо за доцільне введення в практику навчання української мови інноваційних методик, які всебічно розвивають особистість школяра, готують його до активної діяльності не лише в школі, а за її межами.

Сучасні технології та методики навчання допомагають учням краще засвоювати теоретичний матеріал, застосовувати його на практиці, створюють мотивацію до вивчення складних, а інколи і незрозумілих для них правил. Інноваційні методи навчання передбачають свідоме повторення розумових і практичних дій з метою формування компетентної особистості, закріплення й удосконалення її вмій і навичок.

Науково обґрунтоване й методично продумане вивчення синтаксичного рівня мовної системи в загальноосвітній школі ефективно сприяє виробленню в школярів граматичної компетентності, збагачує їх досвідом духовно-практичної творчої діяльності, здатністю спілкуватися в процесі практично спрямованої діяльності у своєму щоденному житті, створює можливість оволодіти всіма виражально-зображувальними ресурсами української мови. Система вправ на формування граматичної компетентності учнів висвітлює основні етапи становлення навичок мовлення: будувати і вживати мовні засоби в мовленні (усно і письмово); добирати відповідний мовний матеріал; самостійно продукувати окремі комунікативні одиниці відповідно до ситуації спілкування.

Пропонуємо низку вправ на формування в учнів 8-9 класів граматичної компетентності під час вивчення синтаксису.

Вправа 1.

• Лінгвістичне дослідження з творчим завданням

О Прочитайте, назвіть сполучення слів, які не є словосполученням. Поясніть, чим відрізняються сполучення слів від словосполучень.

Смачна полуниця, алгебра й геометрія, ніжний подих, наші друзі, сьомий клас, написати другові, призначити побачення, гори й полонини, місто Львів, незабутня зустріч, вітати гостей, діти допомагають, у будинку, написати другові, діти та батьки, трави шепочуть, гарячий обід, співати дзвінко.

О Записати словосполучення, заповнивши подану таблицю.

Узгодження	Керування	Прилягання

О Складіть 3-4 речення зі словосполученнями, підкресліть граматичні основи.

Вправа 2.

● **Конструювання з граматичним завданням.**

О Доберіть і запишіть до поданих словосполучень синонімічні. Визначте засоби граматичного зв'язку (узгодження, керування, прилягання). Простежте, чи змінилися ці засоби після зміни словосполучень.

Наприклад. *Тарасові слова (узгодження) – слова Тараса (керування).*

*Твори Франка сад навесні
вода з джерела людина без турбот
морквяний пиріг дерев'яний паркан
посмішка бабусі мамина ласка
сік із малини написаний лист
день літа Олесин зошит*

О Складіть з двома словосполученнями речення.

Вправа 3.

● **Слідкуймо за культурою мовлення!**

О Запам'ятайте будову таких словосполучень, не порушуйте норм утворення узгодження, керування та прилягання.

<i>Правильно</i>	<i>Неправильно</i>
Пробачте мені	Пробачте мене
Мені болить	Мене болить
Дотримати слова	Дотримати слово
Оволодіти знаннями	Оволодіти знання
Опанувати науку	Опанувати наукою
Учитися ремесла	Учитися ремеслу
Зазнати невдачі	Зазнати невдачу
Називати ім'я	Називати по імені
Сміятися з себе	Сміятися над собою

Вправа 4.

● **“Мовознавча студія”.**

О Прочитайте текст, знайдіть прості речення. Заповніть таблицю.

Подивився у вікно. Вся шибка розмальована білими візерунками – це мороз її так розмалював. Холодно надворі. Все навколо вкрито снігом – і земля, і дахи будинків; навіть на деревах – сніг.

Січень – найхолодніший місяць, середина зими. Ставки й ріки закуті кригою, заметені снігом поля й ліси. Ночі стоять довгі. О восьмій годині ранку ще темно, на дев'яту тільки сонечко сходить. А дні взимку найкоротші. Не встигнеш на вулицю вийти побігати, погратися – зирк – і знову стемніло.

Заглянь зимового ранку на подвір'я. По снігу стрибають горобчики, від холоду настобурчилися, розпушилися, на м'ячки стали схожі. Стрибають, крихти підбирають. Тут же перевальцем гуляють ворони, між ними метушаться галки – так і дивляться, чим би підживитися (В. Чапліна).

№ речення	Речення за будовою	Речення за наявністю головних членів	Спосіб вираження головних членів у реченні
1.	Просте	Односкладне (означено-особове)	Присудок виражений дієсловом І ос. одн.

О Напишіть твір-мініатюру “Зимовий ранок” (8-10 речень), використовуючи односкладні та двоскладні речення.

Вправа 5.

• Творче моделювання.

О Змодельуйте складносурядні речення, дібравши першу частину так, щоб кома між ними не ставилася.

1. ... і туман стелився до річки.
2. ... та шумлять густі ріки.
3. ... і снилася їм чудова літня подорож.
4. ... і весняне повітря на нас дихне теплом.
5. ... і солов'їний чується дзвінкий спів.

О Зробіть синтаксичний розбір перших трьох речень.

Вправа 6.

• Вибірково-розподільна робота.

О Випишіть складнопідрядні речення за варіантами:

Варіант I – з послідовною підрядністю;

Варіант II – з неоднорідною (паралельною) підрядністю;

Варіант III – з однорідною підрядністю.

1. Вони перелетять у ту країну, де небо ще синіє, як весняне, де виноград в долині зеленіє, де грає сонця проміння кохане (Лєся Українка).
 2. Але кожен, хто глянув би на нього, зараз, зрозумів би, що він слухає музику (Д.Ткач). 3. Він потер долонею лоба, як завжди робив, коли хотів вгамувати хвилювання, почав читати (В.Канівець). 4. На березі хвилястої Десни, де білі піски й дерева зелені, де слід віків одкопували вчені, стояло місто, оповите в сні (М.Рильський). 5. Так було і цього дня, який народжувався з синіх присмерків снігів і зелених сосен, що якимось бентежно шуміли навколо школи, відчуваючи весну (І.Цюпа). 6. Як би ми з тобою не говорили, все рівно незрозумімо один одного, бо говоримо на різних мовах (Григорій Тютюнник).

О Накресліть графічні схеми речень.

Висновки. Отже, важливою передумовою формування граматичної компетентності в учнів під час вивчення синтаксису в основній школі є планування вчителем роботи в цілісній, злагодженій системі, вибір ефективних методів, технологій та прийомів, які відповідали б навчальній меті, сприяли засвоєнню знань із синтаксису.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження.

Оскільки в українській лінгводидактиці проблема формування в учнів граматичної компетентності малодосліджена, у подальших наших працях буде запропоновано теоретичне обґрунтування цієї проблеми; розроблено систему вправ та завдань для розвитку в учнів мовно-мовленнєвих компетентностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галызин И. Д. Управление процессом усвоения знаний / И. Д. Галызин. – М., 1991. – 92 с.
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / за ред. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании / И. А. Зимняя. – М. : Исследователь. центр проблем качества под-ки спец-ов, 2004.
4. Зязюн І. А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи / І. А. Зязюн // Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи : монографія. – К. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. – С. 10-18.
5. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Просвещение, 1990. – С. 90.
6. Лінгводидактичні особливості засвоєння граматичних понять учнями 8-9 класів [електронний ресурс] / Н. М. Дика // Освітологічний дискурс, 2015. – № 3 (11). – [С. 90-101]. – Режим доступу: od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/viewFile/287/235.
7. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / за ред. М. І. Пентиліук. – К. : Ленвіт, 2005. – С. 59-70.
8. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. Пометун // Рідна школа. – 2005. – № 1. – С. 65-71.
9. Ткачук О. С. Мовно-мовленнєва компетенція на уроках української мови в початкових класах / О. С. Ткачук // Вісник Житомирського державного університету. – Випуск 44. Педагогічні науки. – С. 156.

Анотація

У статті висвітлюється проблема застосування компетентнісного підходу до навчання української мови, зокрема формування в учнів граматичної компетентності; представлено погляди науковців щодо поняття “компетентності” людини; розглядаються основні елементи, що складають мовну компетенцію; подано зразки різнорівневих вправ на формування в учнів граматичної компетентності.

Ключові слова: компетенція; компетентність; компетентнісний підхід; мовна компетенція; граматична компетентність.

Аннотация

В статье освещается проблема применения компетентного подхода к обучению украинского языка, в частности формирование у учащихся грамматической компетентности; представлены взгляды ученых относительно понятия “компетентности” человека; рассматриваются основные элементы, составляющие языковую компетенцию; представлены образцы разноуровневых упражнений на формирование грамматической компетентности.

Ключевые слова: компетенция; компетентность; компетентностный подход; языковая компетенция; грамматическая компетентность.

Summary

In the article the problem of application the competence-based approach to learning the Ukrainian language is shown. The scientists' views on the concept “competency” rights are given. There have been considered the main elements that make up the linguistic competence.

Key words: competence, competency, competence approach, linguistic competence, grammatical competence.

УДК 53(07)

О. С. Кузьменко,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Кіровоградська льотна академія

Національного авіаційного університету)

ВИВЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СИМЕТРІЇ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ ТВЕРДОГО ТІЛА

Постановка проблеми. Актуальним завданням сучасної дидактики фізики як педагогічної науки є пошук шляхів і засобів, які мають бути ефективними для практичного використання під час вивчення теоретичних